

մէ պէտք էի սկըսիլ: Ասոնցմէն է նաև որ սկիզբ կ'ընեն խօսելու բոլոր այն դրբերը որ մեր հիմա ճառած խնդրոյն վրայ կը խօսին. և եթէ ձեռքդ մէկ մը ունենայիր, կը տեսնայիր որ բոլոր ծանօթ էակները կը բաժնուին յէակս՝ որ գործարան ունին և յէակս՝ որ անոնցմէ զուրկ են, գործարանաւոր էակք և ան գործարան էակք¹: Բնութեան ուսու մը այս կէտէս կը սկըսի. և կայ դարձեալ շատ բան որ դեռ քննութիւննիս չսկըսած՝ պէտք էի ըսել քեզի: Սակայն մենք շիտակ ճամբայ ելանք, առանց ուշ դնելու թէ ինչ բան ետենիս կը թողուինք, այլ ասով հանդերձ ազատ երբեմն երբեմն ասդիս անդին խոտորելու որ մեր պարտքերը վճարենք:

Այլ ես մինչդեռ քեզի շիտակը կը խօստովանիմ, հարկ է որ ամեն բանը զուրցեմ: Գուցէ կէս ականջով ինծի մօտիկ ըրած ըլլայիր, եթէ սկիզբէն սկըսած ըլլայի: Առած մը կայ որ կ'ըսէ. Ախորժակը ուշտելով կու գայ: Այլ այս առածը քեզի խորհուրդ կու տամ որ սեղանի վրայ չըլլայ թէ ճշդիւ առնուս, ապա թէ ոչ զքեզ շատ հեռու կրնայ տանիլ: Ոչ նոյնը կ'ըսեմ սորվելու նկատմամբ, զի այս ատեն միշտ ճշմարիտ է: Գիտցածդ է որ քեզի աւելին սորվելու ախորժ կու տայ: Եթէ այսօր քեզի գործարաններուն պատառը տուի որ ծանես, որ անանկ կարծր կտոր մըն է, անոր համար ըրի վասն զի գուշակեցի որ ախորժակը կը սկսի զրգռիլ: Յանցանք մըն է ըրածս:

Դառնանք արեան՝ որ գործարանները կը սնուցանէ:

¹ Երկաթի կտոր մը ամեն դին մի և նոյն է: Անոր իւրաքանչիւր մասը մի և նոյն յատկութիւնները ունի և մի նոյն բանի կը ծառայէ: Գործարան չունի, անգործարան էակ մըն է: Այսպէս մը ծաղիկներ ունի՝ որոնց շէնքը տերեւներուն շէնքէն տարբեր է, և որոնք ուրիշ բանի կը ծառայեն, արմատ մը՝ որ գետնէն հիւթերը կը ծծէ, կեղև մը՝ որուն բնութիւնը փայտին բնութենէն տարբեր է, և ուրիշ բանի կը ծառայէ: Այս վարդէնին գործարան ունի, ուրեմն է գործարանաւոր էակ մը: Բոլոր բոյսերը և կենդանիները գործարանաւոր էակներ են:

ԼԵԱՌՆ ՍԻՆԱ

Արդ հովտէ հովիտ, անապատէ անապատ անցնելով կը մօտենամ Աստուծոյ լեռանը. Սիւլէիզէն ելլալէս վերջը հինգերորդ իրիկունը՝ նեղուցի մը բարձրաւանդակէն՝ ուր գերեզմանոց մը կայ, վերջապէս երկու լեռներու կրճէ մը Սինայի լեռանց գօտին կը տեսնեմ, որ մեծայաղթ պատուարի մը պէս հորիզոնին երեսը կը բարձրանայ. Արարացիք ճիւղէլ-էլ-քոր կը կոչեն զանիկայ: Ոչաւտի-Էսքամէն հովտին մէջ կ'իջնանք ու արեւմտեան մասին մէկ խոր անկիւնը կ'օթեանինք: Հոն դժուարամատոյց ժայռերուն մէջտեղը կռանիտ քարի մէջ փորուած բնական գեղեցիկ աղբիւր մը կայ. Նեղոսէն ասդին ամենէն մեծ ջրային հարստութիւնն այս է:

Սինայի լեռնագօտուոյն ստորոտը, խոր ծործորի մը մէջ իջանք, և երկու բարձր լեռանց մէջի նեղ կիրճը մտանք: Ժայռերու և հեղեղատներու միջէն է ճամբանիս. կարծես թէ այս սեպացեալ տեղերէն վեր հազիւ ջորինք պիտի կարենային ելլել. և սակայն մեր ձիերն ալ բաւական դիւրութեամբ գործը յաջողցուցին:

Տեսարանը երթալով կը մեծնայ. ամեն դիպց կռանիտեայ վիթխարի պատեր կը ցըցուին, որոց սրածայր գագաթները կարծես թէ երկնից կամարը կանգուն կը բռնեն: Հոն է Աստուծոյ առաջին տաճարն. հոն հովիւն Մովսէս իր ժողովրդեան ազատութիւնը և յաւիտեանական կրօնից մը հաստատութիւնը կը մտածէր:

Աշխարհիս այս առանձնացեալ անկեանը մէջ բաները երեսուն և հինգ դարէ 'ի վեր քիչ փոխուել են. զահաւիթներու խորը քանի մը աղբերք քիչ մը բուսաբերութիւն կը պահեն. լեռանց կարմրագոյն կողերուն վրայ այծերու հօտեր սև կէտերու պէս կ'երևնան. և քանի մը հովուաց նոյնաձայն երգերը միայն այս առանձնութեանս լուծիւնը կը լուծանեն:

Միակերպ կ'երթանք, և դեռ Սինան չեմ տեսներ: Անդադար կը հարցունեմ իմ Պէտէվիիս ճէպէլ-Մուսա, Մովսիսի լեռը: Բայց լեռը ուրիշ կատարներու ետեւ ծածկուած է: Սակայն կը տեսնանք որ առջնիս կողիացեալ այլանդակ չեղջ մը երթալով կը մեծնայ. առ է օճալէ-խարուշիկ, փորեր լեռն: Քիչ ատենէն նեղ ձորի մէջ որ փորեբայ և հիւսիսա-կողմն եղած ուրիշ լեռան մը միջոցը կ'իյնայ, իբրեւ շրջանակի մէջ ամփոփեալ հրաշալի կանաչութիւն մը երեցաւ. առիկայ էր վանքին պարտէզն:

Նոյն վանքին ստացուածք երկու պարտէզ ալ աջակողմը երեցան: Աչքերս այս քաղցր տեսարանէս չէին կրնար զատուիլ. հիմա սկըսայ հասկընալ անապատին ցամաքութիւնը:

Վանքին պատին հասանք, արդարեւ անմուտ բերդ մը, որ և ոչ դուռ ունի: Գետնէն 30 ոտք բարձրութեամբ պատուհանէ մը մենակեացքն ինծի կը հարցունեն թէ արդեօք նամակ ունիմ: Աղէկ որ նախահոգութեամբ Գահիրէի յոյն եպիսկոպոսէ մը թուղթ մ'առած էի: Նախ և առաջ անիկայ վեր առին, ետքը կարասիքս, ետքը զիս, անուորդով մը և ճախարակով վեր քաշելով:

Ամբողջ օր մը անցաւ դեռ առանց Սինա լեռը տեսնելու. բայց մենարանին հանգիստը և լռութիւնը վայելցի:

Վերջապէս մայիս 24ին (1837) կանուխ կրօնաւորի մը հետ, որ ինծի առաջնորդ եղաւ, ճամբայ ելայ. երկու Պէտէվիներ ալ մեզի ընկերացան՝ մէկը պաշարներով, միւսը պղնձէ պզտի դոյլով մը, ջուր քաշելու և բերելու համար: Ետեւէն ալ տաան կամ տասուերկու հացկատակը կու գային: Պաշարին շատութեանը վրայ զարմացեր էի՝ բայց բոլոր այս բազմութեանն համար էր: Այս ուղեկիցներս ինծի նեղութիւն էին, բայց այս է եղեր սովորութիւնը:

Վանքէն ելլալնուս պէս սկըսանք դէպ 'ի վեր ելլել: Քիչ ատենէն փորեր լեռան կողը՝ կոշտ կերպով շինուած սանդուղ մը կը գտուի, որ ելքը չատ

կը դիւրացնէ, և առանց անոր դրեթէ անկարելի կ'ըլլար: 500 ոտք մը ելլալով աղբիւր մը կը գտնես, անկէ ալ քիչ մը վեր Ս. Աստուածածնի մատրիկ մը, ետքը կռանիտէ երկու պզտի դռներ և անկէ ալ վեր տափարակ տեղ մը, ուր գեղեցիկ նոճի մը կը բարձրանայ. հոն հոր մըն ալ կայ՝ որ սքանչելի ջուր ունի: Մեր ուղեկիցներէն մեծ մասը հոն թողուցինք:

Այս տափարակ տեղս հիւսիսային արեւմուտքէն կը բաժնէ փորեր լեռան գագաթը՝ հարաւային արեւելեան Սինայի գագաթէն. դեռ ասոր գլուխն չիտեսնուիր: Ճամբուն վրայ էղիայ մարգարէին նուիրուած մատրան մը կը հանդիպինք, պզտի քարայրի մը վրայ, ուր կ'ըսեն թէ Յեղաբէլէն հալածուած ժամանակը բնակեցաւ մարգարէն:

Առջինէն աւելի անպիտան սանդուղ մը, եթէ սանդուղ ըսուելու արժանի է, Սինայի գագաթը կը հանէ: Տափարակ տեղը 45 վայրկեանի մէջ ելեր էինք, մնացածն ալ կէս ժամուան մէջ ելանք: Սինա լեռը՝ վանքէն զրեթէ 3,000 ոտք բարձր է, վանքն ալ արդէն բաւական բարձր դիրք ունի:

Երկու չէնք կայ լեռան գագաթը, մատու մը և մզկիթ մը: Միանձուկն շինած են այս ետքինս ալ Պէտէվիներուն խնդիրքով, որոնք մեծապէս կը պատուեն զՄովսէս: Զարմանքով կը նայէի ցնցոտիներու և շատ մը ուրիշ մանր մունր բաներու վրայ՝ ինչպէս են ժամակներ, ուլունքներ և փարսանք որ չուանով մը ձեղունէն կախուած էին. ասոնք ուխտական նուէրներ էին Պէտէվիներուն, որք շատ անգամալ այս տեղս կենդանիներ զոհելու կու գան:

Մզկիթին տակը ստորերկրեայ խորշ մը կայ, ուր պզտի սանդուղով մը կ'իջեցուի. մատրան քով ալ ժայռի մը պատուածք կայ, ուր տեղ կ'ըսեն որ Մովսէս ծածկուած ըլլայ՝ Աստուծոյ երևնալուն ժամանակը:

Զրամբարի մը և ուրիշ շէնքերու մնացորդներ կը տեսնուին. վանքի վանքը հոս սկըսեր էին շինել, բայց հոն ելլելու,

մանաւանդ կենաց հարկաւոր բաները վեր հանելու դժուարութիւնը գաղթեցուց: Ամենայն ինչ վարդապետն կռանիտ քարով շինուած է, որ լերան միջին կողերէն կ'ելլայ, և այնչափ կարծր չէ ինչպէս լերան գագաթանը, որուն աւազիկներն աւելի մանր են և գոյնն ալ դեղին է: Պատերն ու ժայռերն ամեն լեզուով արձանագրութեամբք լի են:

Քիչ մը հեռուն՝ դէպ 'ի արեւմուտք՝ սակաւ խորութեամբ կրճի մը մէջ ջրամբար մը կայ: հիւսիսային կողմն ալ ընդարձակ գահալէժներ կը բացուին:

Սինա լեռն խումբ մը բարձրաբերձ լերանց մէջտեղը կ'իյնայ: Նոյն լերանց զանգուածէն կը ցըցուի քորեր լեռն ալ, որ աւելի նուազ բարձր է: Անկից քիչ մը բարձր է հարաւային արեւելեան կողմը՝ Ս. Կատարինէ լեռն: Արեւմտեան դին Տէֆարկէն լեռը կը տեսնուի, և հեռուէն հարաւային արեւելեան դին Մատուռն լեռը:

Միայն տեսնելու համար որչափ ժամանակ որ պէտք էր՝ այնչափ կեցայ հոն յուսալով որ նորէն առանձին կը դառնամ: Մերոնք ամենն ալ նոճիին տափարակը մեզի կը սպասէին: Անկից դժուար անցքէ մը ինջանք նեղ ձորին մէջ, որ Սինա լեռը Ս. Կատարինէէն կը զատէ: Հոն տուն մը կայ՝ որ վանքիին է, և քառասուն վկայից (Տէյր-է-էրպալին) վանք կը կոչուի: Գեղեցիկ պարտէզ մըն ալ կայ պտղատու ծառերով, նոճիներով և մեծամեծ կաղամախներով: Քիչ մը ժամանակ այս հովերով շարժած գեղեցիկ ծառերուն շուքին տակ զուարճութեամբ նստայ: Շատ հեղ կ'ըսուի թէ առանձնակեացք նիւթական օգուտ մը չունին: սակայն ահաւասիկ անոնք են՝ որ այս կռանիտ ալ ծաղկեցուցեր և անպտղաբերութեամբ և մահուամբ դատապարտուած անապատին կեանք տուեր են:

Այս հրաշալի տեղս քիչ մը հանգիստ առինք: պարզունակ նախաճաշիկէ մը վերջը կրօնաւորը զիս պատուելու համար՝ Պէտէվիներուն շիշ մը օղի պարպեց: Պէտէվիները, թէ և մահմետական

են՝ սակայն կուրանէն շատ չեն հասկընար, որովհետեւ իրենց կարդացող և մեկնող ալ չկայ: դեռ մէկն ալ չտեսայ որ աղօթքը ընէր: Ոգիաւոր րմպելիքներու գալով խիստ քիչ մահմետականք խիղճ կ'ընէին խմելու: սակայն նոյնպէս չէ խողի միսը, որուն համար ընդհանրապէս ամենքն ալ մեծ խորշումն կը ցուցնեն:

Ձորին միջէն դէպ 'ի հիւսիսային արեւմուտք յառաջ երթալով, 15 ոտք բարձրութեամբ կողիացեալ ժայռ մը կը տեսնուի, որուն վրայ տասը հատի չափ ծակեր կան իրարու վրայ: Ըստ աւանդութեան՝ այս ժայռն է ուր Մովսէս ջուր բղխեցուց իսրայելացւոց ծարաւը յագեցնելու համար: Քիչ մ'աւելի հեռուն պզտի պարտէզ մը կայ, այն ալ վանքին է: Ձորէն ելլալուն պէս ձախակողմը ուրիշ տեղ մըն ալ կայ բաւական ընդարձակ պարտիզով՝ որ նոյնպէս վանքին է, և այն լերան անուամբը՝ որուն ստորոտը կ'իւնկնայ՝ ինքն ալ Դուպպալի վանք կը կոչուի: Ասոր մօտ քարէ շատ մը պզտի տնակներ կան, որոնց մէջ Պէտէվիք գնած ցորեններն կը պահեն:

Քորեր լերան հիւսիսային արեւմտեան կողմը կայ ուրիշ կալուածք մըն ալ վանքին պարտիզով զոր կ'անուանեն Առնուդալի վանք: Անոր մօտ գոգուած ժայռ մը կայ գետինը, ուր կը կարծեն որ ոսկիէ հորթը ձուլուած ըլլայ: Քիչ մըն ալ հեռուն, վանքին ձորին մուտքը՝ աթոռի ձևով ժայռ մը կայ: կ'ըսեն թէ երբոր Մովսէս լեռնէն վար կ'իջնար՝ բարկացած հոն կեցաւ, երբոր իսրայելացւոց ոսկիէ հորթը պաշտելը տեսաւ:

Քորերի հիւսիսային կողմն ընդարձակ հովիտ մը կը տարածուի, ուսկից որ ես եկեր էի: Աւանդութիւնը կը հաստատէ թէ հոս էր իսրայելացւոց բանաւ կը՝ երբոր Աստուծոյ պատուիրաններն տրուեցան: Սակայն ըստ Աստուծաշունչ Գրոց բացատրութեան՝ պէտք էր որ ժողովուրդը Սինայի գագաթը տեսնէր: Իսկ հոս անոր տեղը կը խափանէ քորեր:

Երկրորդ օրը մինակ գացի, իմացը-
նելով որ միտք ունէի գիշերը լեռան վրայ
անցունելու: Նախ Միռէնա լեռը ելայ,
որ ցածկեկ է, և հարաւային արեւելքէն
վանքին ձորը կը գոցէ. հոսկէ Սինայի
մթնագոյն և սուր գագաթը կը տես-
նուի:.....

Ահա անգամ մըն ալ Սինայի գագա-
թին վրան եմ. բայց այս անգամ մինակ
եմ. հետո հաց ու ջուր բերած, կ'ուզեմ
հոս ճգնաւոր ըլլալ տասնուհինգ ժա-
մուան համար:.....

Վեց օր Ս. կատարինէի վանքը կե-
ցայ, քաղցր հիւրընկալութեան հա-
ճոյքով: Մեծաւորն հայրենական բարե-
կամութեան ամենայն կերպերով կը հո-
գար զիս: Այս պատուելի անձս ինծի
տեղեկացուց որ դեռ մանանայ կ'իջնար
անապատին մէջ՝ բայց միայն ամառը:
Առջի տարիէն պահած էր անկից, որ շատ
կարծր էր, բայց արեգական դնելով կա-
կըղցաւ, և կըցայ ճաշակել: Դեղնագոյն
նիւթ մըն է, գրեթէ մեղրի համ և տեսք
ունի. բայց հատալից բան մըն ալ ունի՝
որ քիչ մը կը դժուարացնէ ուտելը, սա-
կայն ուրիշ կողմանէ շատ աղէկ սնունդ
կու տայ. Արաբներն դեռ նոյնպէս մա-
նանայ կ'անուանեն: Տեսակ մը վայրենի
նոճի ծառի մը վրայէն կը ժողվեն, զոր
և Արաբացիք դարձաւ կ'անուանեն:

ԳՈՐԴԱՐՊԵՐ 1

ՊՐԱՀՄԱՆ ՃԱՆԱՊԱՐՀՈՐԴԸ

Պրահման ճանապարհորդ գրքոյկն
Գաղղիոյ Ակադեմիայէն պսակուեր է, և
կառավարութիւնը հաւաներ է որ դպրո-
ցաց մէջ բաշխուի: Այս գիրքս է Հսւմո-
ռօտոռքիւն ազգաց իմաստութեանը:
Հեղինակը ուզեր է ժողովրդական և օգ-
տակար գործ մը երկասիրել, և իրնպա-
տակին հասեր է: Այն ընթերցողքն ու-
րոնց համար դրած է՝ հաճութեամբ և
օգտուելով պիտի ընթեռնուն. և անոնց

ալ որ զարմանալի նոր ինչ մը պիտի
չերեայ, կրնան կազմել զայս ալ Հընդ-
կային հիւղոյն վայելուչ առաժներուն
և պարզամիտն Հոլքարտոսի անժխտելի
պատուէրներուն հետ:

(Հանգէս Երկուց աշխարհաց):

Գանգէսի օժանդակ պզտի դետակի
մը եզերք կը բնակէր Պրահման մը. ու-
րուն կեանքը այնպէս քաղցրութեամբ
կ'անցնէր, որ ինքն իսկ սովորութիւն
ըրեր էր նմանցընելու զանիկայ այն հե-
ղագնաց ջրոյն՝ որուն վրայ երբեմն պշու-
ցեալ կը նայէր ամբողջ ժամեր: « Ի՞նչ
կրնայ փափաքիլ մարդ մը, կ'ըսէր Նա-
րա-Մունի, երբ ունենայ խրճիթ մը
հովանաւորեալ արմաւենեօք, մաքուր
ջուր մը՝ իրեն մկրտութեանցը համար,
պտուղներ՝ իր սննդեանը համար, և կա-
րենայ հանգստեամբ մտածել վեռային
իմաստուն խօսքերուն վրայ, և իրիկունն
ալ Սարմայի հին առակները կարդալով
զբօսնուլ:— Գետեզերքի մը վրայ նստած
մտածելէն աւելի ինչ լաւագոյն բան կայ,
ըսաւ իրեն օր մը իր դրացի ծեր Պրահ-
ման մը. գիրքերուն տուածէն աւելի
հաստատուն ուսմունք մը կայ, և է այն՝
որ կը պատճառի ընկերութենէ բովան-
դակ մարդկութեան: Ամեն մարդիկ ի-
րարու եղբայր են, ինչպէս որ շատ ան-
գամ ձեզի ըսեր եմ, և ունին հասարա-
կաց համար՝ իմաստութեան անսպա-
ռելի հաւաքում մը, զոր դարձ դարուց
կ'աւանդեն, և զոր մարդիկ պէտք է ան-
դադար ըսեն մարդկանց: Չկայ երկիր
մը՝ որ զրկուած ըլլայ այս աստուածային
իմաստութեան աստուածային ճառա-
գայթներէն. և անոնց մաքուր ծուծը
հաւաքել կըցողը՝ թէ և ամենէն կոշտ
բարիա մ'ըլլայ, պիտի զգայ անով իր
սրտին մաքրուիլը, քաղցր և սիրալիւր
ազդեցութեամբ լցուելով. ինչպէս որ
արեւ հաղար տեսակ անձանց թա-
շահոտութիւններ կը հանէ՝ երբոր թա-
փանցելու ըլլայ մեր անտառաց մթին
խորութեանց մէջ: Նարա-Մունի, իմաս-
տունին մտածութիւնը աղէկ է. անփա-
ռասէր մարդուն հանգիստը խաղաղ